

AFYON MISRI CAMİİ MİHRABINDAKİ ÇİNİ MOZAIK BEZEMELERİN BELGELENMESİ: TEKNİK VE MOTİF ANALİZİ

DOCUMENTATION OF TILE MOSAIC ORNAMENTATION IN THE AFYON MISRI MOSQUE MIHRAB: TECHNICAL AND MOTIF ANALYSIS

Bilgehan KAYA*

ÖZ: Anadolu Selçuklu mimari geleneğinin en karakteristik bezeme türlerinden biri olan çini mozaik tekniği, özellikle mihrap gibi girift ve dar alanların estetik bir bütünlükle kaplanmasına imkân tanınması bakımından ön plana çıkmıştır. Bu çalışma, Afyonkarahisar ilinde çini süslemeye sahip nadir yapılardan biri olması ve çift nişli özgün mihrap yapısıyla Selçuklu bezeme anlayışını 15. yüzyıla taşıması açısından kritik bir öneme sahip olan Afyon Mısri Camii'ni konu almaktadır. Araştırma kapsamında, caminin çini mozaik tekniğiyle bezenmiş mihrabı yerinde incelenmiş, mevcut durumu fotoğraflanarak teknik çizimleri vasıtasıyla belgelenmiştir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada; mihrabın tasarım öğeleri, kompozisyon kurgusu, renk, teknik ve motif analizleri yapılarak literatüre kazandırılmıştır. Yapılan bu detaylı belgeleme çalışması ile Mısri Camii mihrabındaki çini mozaiklerin sanatsal özelliklerinin korunması, olası tahribatlara karşı kayıt altına alınması ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Sanatı, Afyon Mısri Camii, Çini Mozaik, Mihrap, Bezeme

ABSTRACT: The tile mosaic technique, one of the most characteristic decorative forms of the Anatolian Seljuk architectural tradition, has gained prominence for enabling the aesthetic and cohesive cladding of intricate and narrow spaces, such as the mihrab. This study focuses on the Afyon Mısri Mosque, which holds critical importance as one of the rare structures in Afyonkarahisar featuring tile decorations and for carrying the Seljuk decorative ethos into the 15th century with its unique double-niche mihrab structure. Within the scope of this research, the mosque's mihrab, adorned with the tile mosaic technique, was examined in situ; its current state was photographed, and technical drawings were prepared. Adopting a qualitative research methodology, the mihrab's design elements, compositional layout, and color and motif analyses were documented. The objective of this study is to contribute the technical and artistic characteristics of the tile mosaics in the Mısri Mosque mihrab to the literature, to record the monument against potential degradation, and to enhance conservation awareness.

.Keywords: Anatolian Seljuk Art, Afyon Mısri Mosque, Tile Mosaic, Mihrab, Ornamentation

* Öğr. Gör. Dr.-Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü/Isparta-bilgehankayagsf@gmail.com (Orcid: 0000-0003-4586-5254)

This article was checked by Turnitin.

Bu eser Creative Commons Atıf-
AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Giriş

Türkler, Anadolu'ya yerleşmeleri sonrasında hem bölgede mevcut olan hem de inşa ettikleri dini ve sivil mimari yapılarda çeşitli bezeme unsurları kullanarak kültürel kimliklerini ortaya koymuşlardır. Bu kültürel birikimin mimariye yansımada en belirgin ve yaygın bezeme unsuru; Anadolu Selçuklu döneminde mimariyle bütünleşerek gelişen ve zamanla önem kazanan çini sanatı olmuştur.

Çini, etimolojik olarak “Çin işi” veya “Çin’e ait” (*Çînî*) anlamına gelen bir terimdir. Teknik açıdan; kuvars, kil, kaolin ve feldspat gibi ham maddelerin belirli oranlarda su ile birleşerek plastik bir yapı kazanmasıyla elde edilen; şekillendirildikten sonra yüksek ısı fırınlarında pişirilerek sertleşen; yüzeyi bezemeli ve camsı bir tabaka olan sır ile kaplanmış eserlere verilen genel addır.

Osmanlı döneminde duvar kaplamaları için “kâşi”, kap-kacak formları için ise “evâni” terimleri kullanılmaktayken; zamanla ‘çini’ sözcüğünün yaygınlaşmasıyla birlikte kâşi sözcüğü önemini yitirerek unutulmuştur. Günümüzde ise bilimsel yayınlarda terminolojik bir ayırım yapılarak; kâse, tabak ve vazo gibi kullanım eşyaları için ‘seramik’ (*ceramic, cèramique*), duvar kaplamaları için ise “çini” (*tile, kachel, fliese, faience*) terimleri tercih edilmeye başlanmıştır (Eker, 2010: 2).

Bizans mimarisinde duvar yüzey bezemesindeki mozaik ve fresk uygulamalarının yerini Türk sanatında çini almıştır. İslam dünyasında çini kullanımının temelleri Uygur, Karahanlı, Gazneli ve İran coğrafyasındaki Büyük Selçuklu gibi Türk devletlerinin öncü faaliyetleriyle atılmıştır. Erken dönem İslam mimarisinde pek rastlanmayan çini bezeme geleneği, en kapsamlı evresine 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu sanatı ile ulaşmıştır (Gönül, 1992: 93). Anadolu’da çininin ilk kullanıldığı yapılar arasında Siirt Ulu Camii ve minaresi, Divriği Ulu Camii portalı (taç kapısı) ve Konya II. Kılıçarslan Türbesi gösterilebilir (Arık, 2007: 31).

Anadolu Selçuklu döneminden sonra inşa edilen dini mimari yapıların (özellikle cami, medrese ve türbelerin) iç ve dış cepheleri yoğun çini süslemelerle bezenmiştir. İbadet mekânı olması nedeniyle camilerin tezyinatına ayrı bir önem gösterilmiş; bu sayede günümüze kadar ulaşan mimari şaheserler ortaya konmuştur. 13. yüzyıl sonrasında inşa edilen camilerde, mekâna kimlik kazandırmak ve estetik bir görsel etki yaratmak amacıyla iç mekân bezemelerinde çini kullanımına daha fazla ağırlık verilmiştir.

Selçuklular, cami mimarisinin en önemli unsurlarından olan mihrapların bezemelerinde hem malzeme hem de sanat anlayışı bakımından ön plana çıkmışlardır. Mihrapların yapısı gereği girift ve dar alanlara sahip olması nedeniyle, çini sanatında özel bir bezeme tekniği olan “çini mozaik” tercih edilmiştir. Bu teknikte; renkli sırlanmış çini plakalar, bir desen oluşturacak şekilde kaplanacak alana uygun biçimde kesilerek sırsız

kısımlarına harç sürülmek suretiyle yapıştırılır. Selçuklu mimarisinde karakteristik olan bu teknik, Anadolu'daki birçok caminin mihrabını bezemiş ve sanatın mimariyle bütünleşmesinin en çarpıcı örneklerinden biri olarak öne çıkmıştır. Ayrıca Afyon Mısri Camii,  ift nişli bir mihraba sahip olan sayılı  inili mihraplardan biri olması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Mısri Camii, bezeme anlayışı bakımından Anadolu Selçuklu geleneğini yansıtan tipik ve kıymetli bir örnektir.

Mısri Camii'nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 15. yüzyılda tekke-mescit olarak yapıldığı düşünülmektedir. Afyonkarahisar ilindeki camiler incelendiğinde, içerisinde  ini süslemelere sahip olan yapı sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Mısri Camii, bu nadir eserlerden biri olması nedeniyle büyük bir önem taşıtmaktadır. Caminin en dikkat çeken özelliği, mihrabında yer alan  ini bezemelerdir. Mihrabın  ini mozaik tekniğiyle bezenmiş olması, bu yapıyı Afyon'daki diğer camilerden ayıran ve onu özgün kılan temel unsurdur.

Bu  alışma kapsamında; caminin  ini mozaiklerle kaplanmış olan mihrabının mevcut durumunu fotoğraflar ve teknik çizimlerle tespit ederek kayıt altına almak büyük bir önem arz etmektedir. Buna ek olarak, mihrap çinilerinde oluşabilecek muhtemel kayıpların önlenmesi ve eserin korunmasına yönelik farkındalığın artırılması çalışmanın temel amaçlarındandır.

Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada; ilk aşamada Afyon Mısri Camii'ne ait  ini mozaik bezemeler foto raflama yoluyla belgelenmiş; söz konusu çinilerin teknik özellikleri, tasarımı ögeleri ve kompozisyon kurgusu analiz edilmiştir.

1.Afyon Mısri Camii ve Mimari  zellikleri

Afyonkarahisar il merkezinin kuzeydoğusunda, Mısri Mahallesi'nin Hacı Eyüp Mısri Sokağı üzerinde yer alan cami, yolların keşişti i yerde, yolun hemen kenarında konumlanmıştır. Yapı üzerinde mermer veya başka bir malzeme üzerine yazılmış orijinal bir kitabeye rastlanmamıştır.

Cami, Abdurrahman Mısri adına d n r  ve müridi şakkancıo lu Evliya Kasım tarafından 1478 yılında yaptırılmıştır. "Yapı, 1848 yılında kapsamlı bir onarımdan geçmiş; 1863 yılında yıkılan son cemaat yeri ise toprak damlı olarak yenilenmiştir. Camide ayrıca 1955 yılında esaslı onarımlar yapılmıştır" (Tulay, 2017: 17).

Görsel 1. Afyon Mısri Camii genel görünümü (Yazar arşivi, 2023)

Afyon Mısri Camii'nin bulunduğu Hacı Eyüp Mısri Sokağı'nda, yapının etrafını çevreleyen geleneksel Afyon evleri yer almaktadır. Bu yerleşim dokusu, caminin mahallenin merkezinde konumlandığını ve tarihi dokusunu koruduğunu göstermektedir (Görsel 1).

Kubbeli iki kare mekânın meydana getirdiği dikdörtgen plana, güneydoğu köşeye kubbeli küçük bir bölümün ilave edilmesiyle yapı şeması "L" şeklini almıştır. Son onarımlarla duvarları büyük ölçüde yenilenmiş olan cami; kısmen kesme taş, kısmen de moloz taştan inşa edilmiştir. Bilhassa kuzeydeki bölüm kesme taştan olup, caminin girişi bu kısımdadır. Üst örtüsünü sekizgen kaskalı yayvan kubbelerin oluşturduğu Cami'nin minaresi, sanat tarihi bakımından en önemli kısmını teşkil etmektedir (Türkiye'de Vakıflar Abideler ve Eski Eserler, 1983: 121).

Görsel 2. Mısri Camii minare görünümü (Yazar Arşivi, 2023)

Görsel 3. Afyon Mısri Camii minare detayı (AVBM Arşivi-2019)

Tuğla örgülü minarenin kaidesinde yontu taş kullanılmıştır. Daha önce yapılan restorasyonlarda, tuğla aralarına çimento esaslı harç ile uygulanan derz dolgularına yönelik mekanik temizleme işlemlerinin yapılması gerekmektedir (Görsel 2-3).

Afyon Mısri Cami içerisinde yer alan mihrap ve mahfil orijinal değildir. Mısri Camii'nin ilk kısmının duvarlarında, Afyon'un siyahı trakit

kayalarından yontulmuş taşlar ve üçer sıra tuğla hatıllarla almasıık inşa tekniğı uygulanmıştır. Fakat taş sırası sayılarında standart yoktur (Uysal, 1993: 43).

2. Afyon Mısri Camii Bezeme Özellikleri

Afyon Mısri Camii'nin süsleme yoğunluğunu, mihrap ve kubbe içindeki bezemeler oluşturmaktadır. Cami, bezeme özellikleri bakımından üç grupta sınıflandırılabilir: Birincisi kalem işleri, ikincisi hatlar ve sonuncusu araştırmamanın ana konusu olan, mihrabın tamamını kaplayan çini mozaik bezemelerdir.

2.1. Kalem İşi Bezemeler: Mimari yapılarda yaygın bir kullanım alanına sahip olan kalem işi bezemeler; duvar yüzeylerinin yanı sıra özellikle derinlik algısının ön planda olduğu tavan ve kubbelerde, renkli boyalar ve nadiren de altın varak kullanılarak fırça ile uygulanan bir süsleme tekniğidir. Tekniğın uygulama zemini, yaygın olarak görülen taş yüzeylerden sıvalı alanlara kadar farklı kullanım alanına sahiptir (Özkeçeçi ve Özkeçeçi 2007: 239).

Görsel 4.Afyon Mısri Camii kalem işi bezemeler (Yazar arşivi, 2023)

Afyon Mısri Camii içerisinde bulunan kalem işi bezemeler, yaş siva üzerine uygulanmıştır. “Kubbelerdeki kalem işi süslemeler ve yan harimin tavanındaki kalem işleri, ayetler Hülefa-i Raşid'in isimleri, Rumili-palmeti kompozisyonlar gibi klasik unsurlar ihtiva etmelerine rağmen yenidirler” (Uysal, 1993: 44-45).

Kalem işi süslemelerde genellikle şemse (madalyon) motifinin değişik biçimleri (tam, yarım ve çeyrek) kullanılmıştır. Şemse motifleri, iç kısımlarında rumi motifleriyle farklı kompozisyonlar oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Renk olarak zeminde yeşil tercih edilirken; ara renklerde mavi, turuncu ve kırmızıya yer verilmiştir. Kuşakta yer alan madalyonlarda ise zemin rengi olarak mavi kullanılmıştır (Görsel 4).

2.2. Hüsn-i Hatlar: Cami içerisinde kubbe, kubbe etekleri ve çeşitli bölümlerde hat yazılarına yer verilmiştir. Yazı türü olarak, Anadolu Selçuklu mimari yapılarında da sıkça tercih edilen “sülüs” hattı kullanılmıştır (Görsel 5).

Görsel 5. Camii kubbe eteğindeki kalem işi bezemeler ve hatlar (Yazar arşivi, 2023)

“1957 yılında caminin tezyinatında kubbe ve dış kapı yazıları Ömer Faruk Atabek tarafından yazılmıştır. 2002 yılındaki depremde hasar görünce aynı yıl tekrar onarılmıştır” (Tulay, 2017: 17).

2.3. Çini Mozaik Bezemeler: Cami içerisinde çini süslemeler sadece mihrapta yer almaktadır. Bu bezemeler, mihrabın tamamını kaplayacak şekilde tasarlanmış ve monte edilmiş çini mozaiklerden oluşmaktadır (Görsel 6).

Görsel 6. Afyon Mısri Camii mihrap çini mozaik bezemeleri (Yazar arşivi, 2023)

3. Çini Mozaik Tekniği

Anadolu Selçuklu devri eserlerini süsleyen ve onlara kimlik kazandıran en etkileyici bezeme unsurlarının başında çini yer almaktadır. Selçuklu mimarisiyle kusursuz bir uyum ve bütünlük sergileyen çini sanatı; camilerin iç ve dış cephelerinde, kubbelerde, mescitlerde, medreselerde ve özellikle mihraplarda yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Cami mihraplarının girift, dar ve içbükey bölümlerine kolayca uygulanabilmesi sayesinde, bir çini tekniği olan "*çini mozaik*" oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Görsel 7. Konya Sahip Ata Camii mihrap detayı (Çok, 2018: 79)

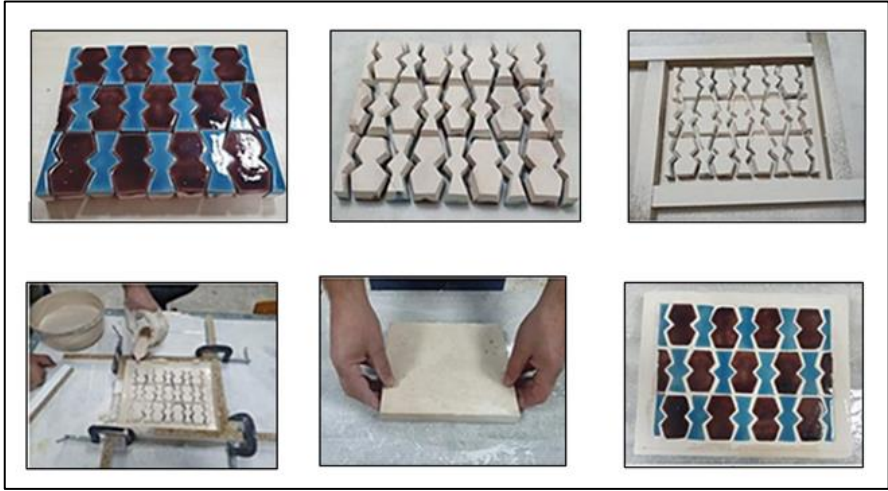

Görsel 8. Harput Arap Şah Mescidi mihrap detayı (Çok, 2018: 79)

13. yüzyıl Selçuklu mimarisinde, özellikle medreselerin bezemelerinde çini mozaik tekniği sıklıkla kullanılmıştır. İlk gelişim aşamalarını Azerbaycan'da tamamlayan bu tekniğin Türkiye'deki gelişimi, İran'a kıyasla daha erken bir tarihte gerçekleşmiş görünmektedir. Sivas'ta bulunan 1218 tarihli İzzettin Keykavus Şifâiyesi, bu süsleme tekniğinin en nitelikli örneklerine ev sahipliği yapmaktadır (Kuban, 2004: 123). Konya Alâeddin Camii, Konya Sâhib Ata Camii (Görsel 7), Kayseri Gülük Camii, Ankara Arslanhane Camii, Harput Arap Şah Mescidi (Görsel 8) ve Afyon Mısri Camii mihrapları; muhteşem çini mozaik süslemeciliğinin en zengin örnekleri arasında yer almaktadır (Yetkin, 1986: 153).

Çini mozaik tekniği; kullanılan malzeme ve uygulama yöntemi bakımından dört ana gruba ayrılmaktadır. İlk yöntem olan "*sahte (taklit) çini mozaik*" tekniği; farklı renklerde sırlanmış levhalar üzerine çizilen desenlerin dış hatlarının kazınması ve alttaki bisküvi (gövde) renginin ortaya çıkarılmasıyla görsel bir zıtlık oluşturularak uygulanır. İkinci yöntem olan "*taşlı çini mozaik*" tekniğinde, sırlı çini birimler ile taş parçaları bir harç vasıtasıyla uyum içinde birleştirilir. Üçüncü teknik olan "*tuğla çini mozaik*" tekniği ise sırlanmış parçalar ile bunlara uygun formda hazırlanan tuğlaların bir arada kullanıldığı bir yöntemdir (Ayduslu, 2012: 21-23).

Dördüncü ve en yaygın yöntem olan "*sade (yalın) çini mozaik*" tekniği ise küçük çini parçalarının belirli bir desene göre kesilip birleştirilmesi esasına dayanır. Bu bağlamda Afyon Mısri Camii mihrabında kullanılan teknik de "*sade çini mozaik*" yönteminin nitelikli bir örneğini teşkil etmektedir.

Görsel 9. Çini mozaik yapım aşamaları (B. Kaya, 2022: 196)

Bu teknikte, belirlenen ölçülerdeki çini plakaların önce bisküvi pişirimi gerçekleştirilir; ardından parçalar istenen renklerde sırlanarak ikinci kez fırınlanır. Farklı renklerde ve ısı derecelerinde sırlanmış plakalar üzerine, uygulanacak desene göre sivri uçlu bir alet yardımıyla çizim yapılır. Ardından, desenin dış hatları demir çekiç veya benzeri el aletleri kullanılarak kırılır; bu kırma işlemi desenin tüm parçaları tamamlanana kadar devam eder.

Her bir parçanın arkaya doğru konik olmasına dikkat edilir. Böylelikle hem yan yana gelen parçaların aralarındaki uyum, hem de harcın, tüm parçaları daha iyi kavraması sağlanır. Hazırlanan parçalar kompozisyona göre, sırlı yüzeyleri alta gelecek şekilde yan yana dizilir. Üzerlerine belli kıvamdaki harç dökülür (Görsel 9) (Ayduslu, 2012:18).

Tamamlanan desen parçaları, uygulama alanında bir araya getirilir. Çini mozaik tekniğinin gereği olarak bu parçalar; ya doğrudan alçı yüzeye tek tek monte edilir ya da daha büyük bloklar halinde alçı ile dondurulup panele dönüştürülerek duvara sabitlenir. Anadolu Selçukluları bu tasarımlarda firuze (turkuaz), mangan moru, patlıcan moru ve siyah renkleri kullanmışlardır.

4. Afyon Mısıri Camii Mihrap Çinileri ve Bezeme Özellikleri

İslam mimarisinde mihrap; cami, mescit ve namazgahlarda kible yönünü belirleyen, imamın namaz kıldırırken durması için ayrılmış olan mimari öğedir. Genellikle cami ve mescitlerin kible duvarında, dışa doğru bir girinti veya niş şeklinde inşa edilir (Kağnıcı, 2020: 81).

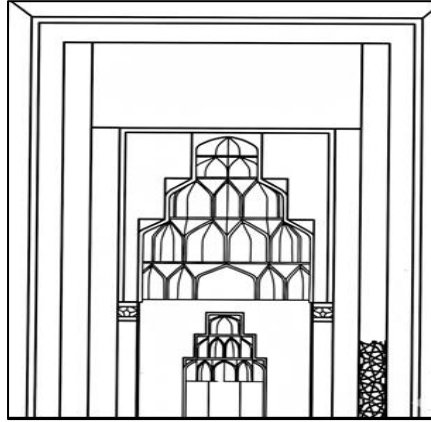
İslam dininin ilk zamanlarında taş veya bir alçı levha kible tarafını belirtmek için yeterliyken, 8. yüzyılda duvara ilave edilmeye başlayan oyuk hücreler bunların yerini almış ve ilk mihrap yapısı şekillenmeye başlamıştır (Bakırer, 2000: 1). Çoğunluğu kesme taş ve çini mozaik, çok azı ise alçı malzemeyle yapılmış olan Anadolu Selçuklu mihraplarının boyutları, genellikle içinde bulundukları yapı ile orantılıdır. Böylece mihrap hem

malzemesi ve kütlesi hem de süslemeleriyle iç mekânda dikkat çekici bir eleman halini almıştır (Erzincan, 2005: 33).

Anadolu Selçuklu dini mimari yapılarında mihraplar, dönemin sanat anlayışına üslup bakımından yön veren en önemli yapı taşları olmuştur. Özellikle çini mozaik bezemeli mihraplar hem dönemin estetik anlayışını yansıtmaları hem de mimari bir kimlik ve üslup bütünlüğü oluşturmaları bakımından kritik bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Afyonkarahisar Mısri Camii'ndeki çini mozaik mihrap, Selçuklu sanat geleneğinin günümüze ulaşan en özgün örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Görsel 10. Afyon Mısri Camii, mihrap genel görünümü (Yazar arşivi, 2023)

Çizim 1. Afyon Mısri Cami mihrap genel görünüm çizimi (Bakırer, 2000: 305)

Afyon Mısri Camii mihrabına ilk bakıldığında, mihrabın caminin genel yapısı ve ölçekleriyle orantısız olduğu dikkat çekmektedir (Görsel 10). Çini mozaik tekniğiyle bezenen bu mihrabın, yapının orijinal bir parçası olmadığına dair öne sürülen görüşler şu şekildedir:

A. O. Uysal'a göre; "Bugün Kasım Paşa Camii ya da yaygın kullanım şekliyle Mısri Camii'nde bulunan çini mozaik mihrap, Evliya Çelebi'nin

Afyon'a geldiği dönemde asıl yerinde (Kale Mescidi'nde) bulunuyordu. Dolayısıyla mihrabın nakledilmesi 17. yüzyılda gerçekleşmiş olmalıdır" (Uysal, 1993: 38). Caminin içindeki mihrabın sonradan yerleştirildiği ve 1863'te geçirdiği onarım sırasında yapıya eklendiği belirtilmektedir.

Mihrabın tarihlendirilmesi konusunda; Yetkin (1986) ve Öney'in (1976) aktardığına göre (Şanlı, 2015: 69), "mihrabın ilk yapıldığı yer olan Kale Mescidi'nin inşa tarihini temel almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır". "Nitekim mihraptaki çinilerin Selçuklu dönemine ait Afyon Kale Mescidinden getirildiği de vurgulanmaktadır" (Tulay, 2017: 17).

Afyon Mısri Camii mihrabı; yaklaşık 355 cm yüksekliğinde ve 275 cm genişliğinde, kareye yakın dikdörtgen bir formdadır. Ölçülendirmede 1-2 cm'lik farklılıkların görülmesi, mihrabın alt kısmındaki döşeme nedeniyle tam bir ölçü alınamamasından kaynaklanmaktadır (Çizim 1).

Görsel 11. Afyon Mısri Camii çini mozaik mihrabını saran III. bordür deseninden detay (Yazar arşivi, 2023)

Mısri Camii çini mozaik mihrabını üç yönden çevreleyen üç adet bordür bulunmaktadır. Bu bordürler farklı genişliklere sahiptir. Dıştan içe doğru bakıldığında; 18 cm genişliğindeki birinci bordür hafif içbükey bir formda tasarlanmıştır. 20 cm genişliğindeki ikinci bordür, mihrabın en geniş bordür kuşağıdır. Son bordür ise 17 cm genişliğindedir (Görsel 11).

Mihrabın dışından itibaren birinci ve ikinci kompozisyonlar Anadolu Selçuklu devri taş eserlerindeki geometrik geçmelerin çini mozaığe uygulanmış halidir. Özellikle ikinci bordürdeki kompozisyonun benzeri Tokat Hatun Han taş kapısı ve Kayseri Huand Hatun mihrabının kenar bordürlerinde görülmektedir (Uysal, 1993: 73).

Mihrap genelinde yapılan incelemeler sonucunda; mangan moru, turkuaz (firuze) ve yer yer lacivert olmak üzere üç farklı renkte sırlanmış çini mozaik parçalarının kullanıldığı tespit edilmiştir. İnce şerit (çubuk) formundaki çini parçalardan oluşan birinci bordürde mangan moru tercih edilirken; ikinci ve üçüncü bordürler ile mihrabın genelinde turkuaz renkli parçalar ağırlık kazanmıştır.

4 1. I. Bordür Çini Mozaik Bezemeleri

Mihrabı üç yönden tamamen çevreleyen ve birinci bordürün dış kısmında yer alan turkuaz renkli çini mozaik şeritler; 3,5 cm genişliğinde ve 20 cm uzunluğunda olacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu şeritler, çini mozaik mihrabı bir çerçeve içerisine alarak sarmalamıştır (Çizim 2).

Görsel 12. Camii çini mozaik mihrabı, birinci bordürden bir detay (Yazar arşivi, 2023)

Birinci bordür, içbükey formundan dolayı 20 cm genişliğindedir; ancak içbükeylik hesaba katılmadan düz bir hat üzerinden ölçüldüğünde bu genişlik 18 cm olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla birinci çini mozaik bordürdeki içbükeylik payı yaklaşık 2 cm'dir (Görsel 12).

Birinci bordürde; Selçuklu sanatındaki çini mozaik mihraplarda sıkça rastlanan, şeritlerin birbirine geçmesiyle oluşturulmuş (altı köşeli yıldız düzeninde) girift bir geometrik örgü sistemi yer almaktadır. Bu kompozisyonda, 1,5 cm genişliğindeki mangan moru sırlı çini mozaik şeritler, iç içe geçerek altı kollu yıldızlar meydana getirecek şekilde kurgulanmıştır. Şeritlerin birbirine geçme biçimi nedeniyle uzunlukları değişkenlik göstermektedir. Mangan moru şeritler arasında kalan boşluklarda ise turkuaz (firuze) sırlı yıldız ve altıgen gibi çeşitli geometrik formlara yer verilmiştir.

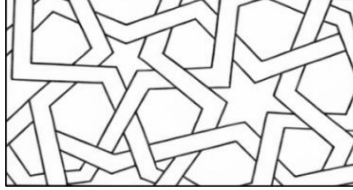

Görsel 13. Mihrap, birinci bordür (Kufi yazı üstü) genel görünümü (Yazar arşivi, 2023)

Birinci bordürün üst kısmı, yani Kûfî yazılı kuşağın üzerinde kalan bölüm; tamamen dolgu malzemesiyle kapatılarak düz turkuaz renge boyanmıştır. Bordürün sağ ve sol yanlarında yer alan yaklaşık 50 cm uzunluğundaki alanlar da turkuaz renkle boyanmış, ancak desenler tamamlanmadan bırakılmıştır. Ayrıca, bezeme uygulanan bu yüzeylerde herhangi bir koruyucu kaplamaya rastlanmamıştır. Mihrabın eski fotoğrafları incelendiğinde, günümüzde düz boyalı olan bu alanda geçmişte bir levhanın bulunduğu anlaşılmaktadır (Görsel 13).

Görsel 14.Mihrap I. bordür desen detayı (Yazar arşivi, 2023)

Çizim 2.Mihrap I. bordür geometrik deseni çizim detayı (Yazar arşivi, 2024)

Bordürde, mihrabın genelinde olduğu gibi çini mozaik tekniklerinden "*sade çini mozaik*" yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelemeler sırasında bordürdeki çini mozaik parçalarda yer yer dökülmeler (atmalar) ve sır çatlama ları gözlemlenmiştir (Görsel 14). Ayrıca yüzeyde, geçmiş müdahalelerden kaldığı düşünülen çimento esaslı harç kalıntılarına rastlanmıştır. Restorasyon sürecinde sır kaybı (atması) nedeniyle düşen kısımlar ise fırça ile boyanarak doldurulmuştur.

4 2. II. Bordür Çini Mozaik Bezemeleri

Afyon Mısri Camii mihrabının ikinci bordürü, düz bir yüzeye sahip olup herhangi bir içbükey form özelliği taşımamaktadır. Her iki yönde 322 cm uzunluğunda ve 20 cm genişliğinde olan bu bordürde, birinci bordürden farklı bir desen kompozisyonunun uygulandığı görülmektedir. Bu bölümde kullanılan çini mozaik parçalarda belirgin bir renk değişimine gidilerek görsel bir ritim oluşturulmuştur. Birinci bordürün şeritlerinde mangan moru, aradaki geometrik şekillerinde ise firuze (turkuaz) renkli sırlar kullanılırken; ikinci bordürde bu düzen tam tersine çevrilerek şeritlerde firuze, ara geometrik şekillerde ise mangan moru renkli sırlara yer verilmiştir. Bu bilinçli renk(sır) değişimi, bordürler arasında güçlü bir görsel zıtlık meydana getirmektedir.

Görsel 15.Mihrap II. bordür desen detayı (Yazar arşivi, 2023)

Çizim 3. Mihrap II. bordür geometrik deseni detay çizimi (Yazar arşivi, 2024)

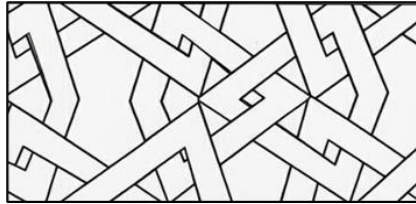
İkinci bordür bezemesi; belirli noktalarda çapraz yönlerde kesişen firuze (turkuaz) renkli çini şeritlerle oluşturulmuştur. Bu şeritlerin arasında kalan ve ara elemanları oluşturan geometrik formlar ise mangan moru sır ile renklendirilmiştir (Görsel 15). İkinci bordürdeki şeritlerin genişliği 1,6 cm olup bu ölçü, birinci bordürde kullanılan mangan moru şeritlerden daha geniştir. Birinci ve ikinci bordürler; mihrap boyunca birbirlerinden 2 cm genişliğinde, farklı uzunluklardaki firuze (turkuaz) sırlı şeritlerle ayrılmıştır (Çizim 3). İkinci bordürün genelinde, turkuaz şeritler üzerinde boyalı onarım parçaları mevcuttur. Ayrıca hem turkuaz şeritlerde hem de mangan moru küçük geometrik çini mozaik parçalarda yer yer sır çatlakları ve sır atmalarına rastlanmaktadır.

4 3. III. Bordür Çini Mozaik Bezemeleri

Mihrabın üçüncü bordürü 260x17 cm ölçülerinde olup diğer iki bordüre kıyasla daha kısadır. Bu bordür, mihrabın her iki yanından (sağ ve sol) başlayarak alınlık bölümüne kadar devam eder ve Kûfî yazı kuşağı ile birleşecek şekilde tasarlanmıştır. İkinci ve üçüncü bordürler arasında 2 cm genişliğinde firuze (turkuaz) renkli çini mozaik bir şerit bulunmakta olup bu şerit, alınlık seviyesine kadar uzanarak iki bordürü görsel ve yapısal olarak birbirinden ayırmaktadır. Aynı şekilde, üçüncü bordür ile köşelik (spandrel) arasındaki geçiş de yine 2 cm genişliğindeki firuze çini mozaik bloklarla sağlanmıştır (Görsel 16).

Görsel 16. Mihrap III. bordür desen detayı (Yazar arşivi, 2023)

Çizim 4. Mihrap III. bordür geometrik desen çizim detayı (Yazar arşivi, 2024)

Üçüncü bordür bezemesi, ikinci bordür ile benzerlik göstermekle birlikte; desenin ana unsuru olan 2 cm genişliğindeki turkuaz renkli çini

mozaik şeritlerin geometrik geçme düzeninde farklılıklar içermektedir. Bu farklılık, özellikle firuze (turkuaz) geçmeler arasında yer alan mangan moru renkli geometrik şekillerin biçimsel farklılığından net bir şekilde izlenebilmektedir (Çizim 4).

4.4. Mısri Camii Mihrap Alınlığı (Kûfî Yazı Kuşağı)

Afyon Mısri Camii mihrap alınlığının tam ortasında yer alan Kûfî yazı panosu; 188x80 cm ölçülerinde olup, dikdörtgen bir formda çini mozaik tekniğiyle hazırlanarak monte edilmiştir.

Görsel 17. Mısri Camii, mihrap üst kısmı: Kûfî yazı kuşağı ve kenar bezemeleri genel görünümü (Yazar arşivi, 2023)

Mihrabı üç yönden kuşatan çerçeve ve kenar bordürlerinden ikinci ve üçüncü sıradakiler üst kısımda devam etmeyerek yarım bırakılmıştır. Bu bordürlerin yerini, alınlık bölümünde 80 cm genişliğinde bir Kûfî yazı şeridi almaktadır (Görsel 17) (Çok, 2018b: 116).

Kale Mescidi'nin mihrabı, bloklar hâlinde sökülerek Afyon Mısri Camii'ne taşınmıştır. Ancak bu taşıma ve yeniden montaj sürecinde, özellikle kartuş üzerindeki kitabenin bazı parçaları yerlerine tam olarak yerleştirilememiş veya eksik bırakılmıştır. Bu durum; mihrabın bezeme kompozisyonundaki boşluklardan, geometrik desenlerin uyumsuz birleşimlerinden ve dilatasyon (genleşme) izlerinden açıkça anlaşılmaktadır (Uysal, 1993: 42).

Görsel 18. Camii mihrap alınlığı, çini mozaik kûfî Yazı Kuşağı (Yazar arşivi, 2023)

Kûfî yazı; “Kûfe şehrinden yayıldığı için bu adı alan hat türüdür. İslamiyet'ten önce *el-Cezem* ve *Hatt-ı Muallâk* gibi isimlerle bilinen; geometrik özellikli, dik ve köşeli karaktere sahip bir yazı stilidir” (Özender, 2003: 114).

Hat sanatında Kûfî yazı stili; “yazma” ve “yapma” Kûfî olmak üzere iki çeşittir. Afyonkarahisar'daki Mısri Camii mihrabı üzerinde yer alan Kûfî kompozisyon, yapma Kûfî'nin bir türü olan “çiçekli Kûfî” (tezyinî Kûfî) üslubu ile bezenmiştir. Bu üslubun en karakteristik özelliği; harflerin başlangıç ve bitiş noktalarının çiçek, dal ve yaprak motifleriyle bezenmiş olmasıdır (Görsel 18).

Çizim 5. Afyon Mısri camii alınlığındaki çini mozaik kûfî yazı levhası (Ak, 2019: 94)

Mihraptaki Kûfî yazı kuşağında “*Bismillâhirrahmânirrahîm- el-Mülkü Lillâh*” ibaresi yazılıdır (Çizim 5). Bu ibarenin tercümesi; “*Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, mülk Allah'ındır*” şeklindedir (Çok, 2018a: 2696-2697).

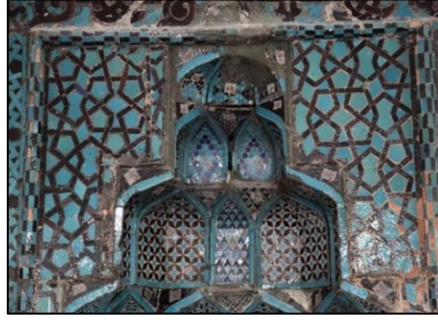
Görsel 19. Kûfî yazılı çini mozaik bezemeden detay (Yazar arşivi, 2023)

188x80 cm boyutlarındaki dikdörtgen Kûfî yazı alanı; sağ taraftan başlayarak dört ana helezon (sarmal form) üzerine yerleştirilmiş rumî motifleriyle oldukça zengin bir kompozisyon sunar. Helezonlar arasındaki dengeli boşluklar, motiflerin akıcı ve uyumlu bir görünüm kazanmasını sağlamıştır (Görsel 19). Ancak bezemenin başlangıç ve bitiş kısımlarında yer alan helezonların yarım bırakılmış olması; kitabenin orijinal halinin farklı bir boyutta tasarlandığını ve mevcut alana sonradan monte edildiğini gösteren bir diğer önemli kanıttır.

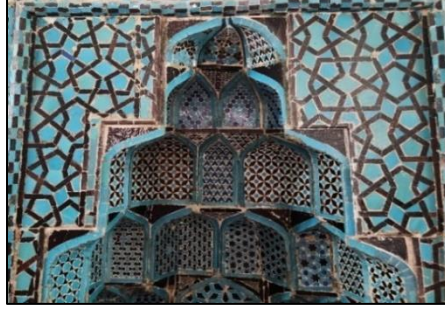
Cami mihrabının alınlık kısmında bulunan Kûfî yazılı kitabe, mangan moru renkli çini mozaik şeritlerden oluşturulmuştur. Yazı araları yoğun turkuaz renkli çini mozaik parçalarla bezenmiş olup geri kalan zeminin beyaz alçı renginde bırakılması, bir kontrast oluşturarak Kûfî yazının daha dikkat çekici ve estetik bir bütünlüğe sahip olmasını sağlamıştır.

4.5. Mısri Camii Mihrap Köşelik Çini Bezemesi

Mihrap kavsarasının üst kısmını iki eşit parçaya bölen köşelik (köşe dolgusu/geçiş elementi); her iki taraftan sütunçelerin başlangıcına kadar uzanan bölümüyle yaklaşık 1,5 metre uzunluğa sahiptir.

Görsel 20.Mısri Camii köşeliği genel görünümü (Restorasyon öncesi) (Afyon V.GM.-2019)

Görsel 21.Mısri camii köşeliği genel görünümü (Restorasyon sonrası) (Yazar arşivi, 2023)

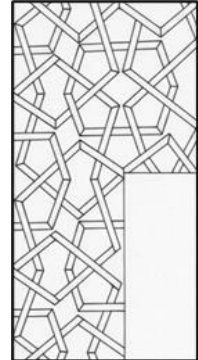
Mihrap köşelik bezemelerinde, mangan moru renkli şeritler kullanılarak iç içe geçmiş geometrik kompozisyonlar oluşturulmuştur. Bu geometrik geçmeler sonucunda yaklaşık 1 cm genişliğinde altıgen formlar ortaya çıkmıştır (Görsel 20). Ayrıca geçmeler arasına; firuze (turkuaz) renkli çini mozaik parçalarından hazırlanan beşgenler, küçük üçgenler, baklava dilimleri ve kompozisyonla uyumlu diğer geometrik formlar yerleştirilerek köşelik bezemeleri tamamlanmıştır (Görsel 21).

Görsel 22.mihrap nişi ile III. bordür arasındaki 10cmlik dar bordür (Yazar arşivi, 2023)

Görsel 23.Mihrap sol köşeliği, restorasyon öncesi (Afyon VM arşivi, 2019)

Çizim 6. Mihrap köşeliği geometrik desen çizimi (Yazar arşivi, 2023)

Mihrap nişinin en uzun kenarı ile üçüncü bordür arasında; dışbükey, 10 cm genişliğinde ve dama tahtasına benzer şekilde 5x2,5 cm ölçülerinde

çini parçaları (mangan moru ve turkuaz), ince bir kuşak şeklinde yerleştirilmiştir (Çizim 6). Aynı zamanda bu bordür, alınlıktaki Kûfî yazı ile köşelikleri de birbirine bağlamaktadır (Görsel 22).

Köşeliklerin her iki tarafındaki çini mozaik parçalarda sır atmaları ve çatlaklar tespit edilmektedir. Ayrıca restorasyon süreci kapsamında yenilenen veya onarımdan geçen parçalar da mevcuttur. Mihrabın alınlık kısmında ise, çeşitli nedenlerle döküldüğü ya da kaybolduğu anlaşılan parçalardan boşalan yüzeyler görülmektedir (Görsel 23).

4.6. Mısri Camii Mihrap Nişi Çini Mozaik Bezemeleri

Mısri Camii mihrabında, iç içe yerleştirilmiş iki niş bulunmaktadır. Bunlardan ilki büyük ana niş, diğeri ise onun içine konumlandırılmış olan küçük niştir. Her iki niş de mukarnaslı birer kavsara ile tamamlanmıştır. Büyük nişin etrafı, 2 cm genişliğinde firuze (turkuaz) şeritli çini mozaik parçalarla çevrelenerek mihrabın her iki köşesi arasında bir bağlantı oluşturulmuştur.

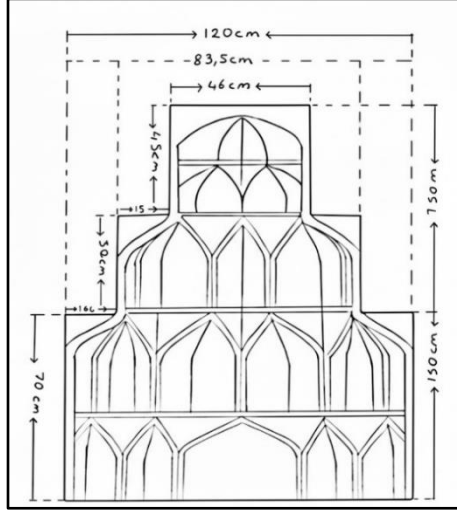
Afyon Mısri Camii mihrabı, Anadolu Türk mimarisinde nadir rastlanan "*iç içe iki nişli*" tasarımıyla dikkat çekici bir forma sahiptir. Bu biçimsel özellik, Konya Hacı Ferruh Mescidi (1215), Develi Sivasi Hatun Camii (1218), Van Ulu Camii (15. yüzyıl başı) ve Kayseri Külük Camii gibi sayılı örnekte görülmektedir. Ancak Mısri Camii mihrabını bu yapılardan ayıran en önemli özellik, çini mozaik bezemeli mihraplar arasında "*çift nişli*" tasarıma sahip olan tek örnek olmasıdır (Uysal, 1993:72).

a) Birinci Niş (Ana Niş) Bezemeleri

Afyon Mısri Camii'nin birinci (ana) mihrap nişi; 150 cm yüksekliğinde ve 120 cm genişliğinde olup beş sıra mukarnas dizisinden oluşan bir kavsara ile tamamlanmıştır (Çizim 7). Nişin kademeli çerçevesi, her iki köşede yer alan ve baklava dilimli firuze (turkuaz) renkli çini mozaiklerle bezenmiş sütunçeler üzerine oturmaktadır. Mukarnasların iç yüzeylerine, iri ve yayvan biçimli çini mozaik parçalar yerleştirilerek küçük bezeme birimleri oluşturulmuştur. Kavsara dilimleri ise firuze şeritli çini mozaik parçalarla birbirinden ayrılmıştır.

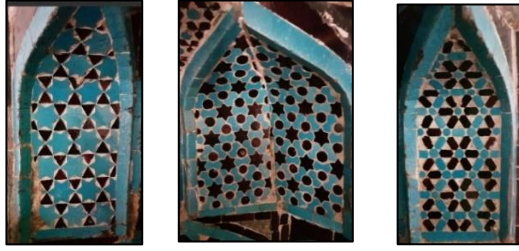

Görsel 24. Mısri Camii mihrap niş görünümü (Yazar arşivi, 2023)

Çizim7. Mısri Camii mihrap niş desen çizimi (Yazar arşivi, 2024)

Niş içerisindeki kavsaralarda dolgu malzemesi olarak beyaz alçı kullanılmış; böylece bir zıtlık (kontrast) oluşturularak mangan moru ve firuze (turkuaz) çini mozaik parçaların ön plana çıkması sağlanmıştır (Görsel 24).

Görsel 25.Mihrap kavsarasında yer alan çini mozaiklerin görünümü (Yazar arşivi, 2023)

Niş içindeki kavsara bezemeleri; küçük kare, üçgen, yıldız, daire ve çokgen gibi geometrik formların, belirli bir kompozisyon düzeni içerisinde farklı biçimlerde kurgulanmasıyla oluşturulmuştur. Kavsaranın bazı bölümlerinde lacivert (kobalt mavisi) ve firuze renkli çini mozaik parçaların bir arada kullanıldığı bezeme birimleri tespit edilmiştir (Görsel 25). Nişteki çini mozaik parçaların büyük bir kısmı orijinal halini korurken; bazılarında çatlaklar, sır dökülmeleri ve yüzeyden kopma kaynaklı parça kayıpları gözlemlenmiştir. Ayrıca belirli bölümlerde, restorasyon amaçlı müdahalelerin yapıldığı da anlaşılmaktadır.

b) İkinci Niş (Küçük Niş) Bezemeleri

Büyük nişe (Ana) oranla daha küçük boyutlara sahip olan ikinci nişin derinliği de oldukça azdır. Bu nişin çevresi, 3 cm genişliğinde firuze (turkuaz) renkli çini mozaik şeritlerle sınırlandırılmıştır. Nişin sağ ve sol taraflarında ise yine geometrik geçmeli kompozisyonlardan oluşan çini mozaik bezemeler yer almaktadır.

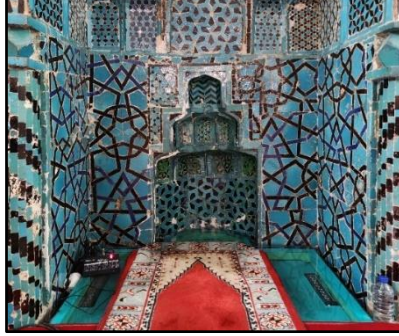

Görsel 26- Mihrap ikinci niş görünümü ve çini mozaiklerden detay (Yazar arşivi, 2023)

İkinci niş, üst üste yerleştirilmiş üç sıra mukarnas dizisinden oluşmaktadır. Büyük (ana) nişin kavsarasına kıyasla daha küçük boyutlu olan bu niş, bezeme programı açısından ana niş ile benzer özellikler sergiler. Ancak birinci sıradaki mukarnas kavsarasında; firuze (turkuaz) ve mangan moru renkli çini mozaiklerle dalga motifini andıran bir kompozisyon uygulanmıştır. Nişin ikinci ve üçüncü kavsaralarındaki mangan moru

çinilerin zemini ise mihrabın genel üslubuyla uyumsuz, gelişigüzel bir şekilde yeşil boya ile boyanmıştır (Görsel 26).

Niş kavsarasının alt kısmında yer alan üç adet çini mozaik süslemede, zemine yakın bölgelerdeki parçaların bir kısmı dökülmüştür. Bu boşlukların yeşil boya ile doldurulduğu gözlemlenmektedir. Aynı zamanda ikinci nişin alt seviyelerindeki çini parçalarında, neme bağlı kabarmalar tespit edilmiştir. Bu durum, mihrabın alt veya arka kısmından su sızdığı (nem çekme) ihtimalini güçlendirmektedir.

Görsel 27. Mısri Camii mihrap ikinci nişin kenar mozaik bezemelerinin genel görünümü (Yazar arşivi, 2023)

İkinci nişin (küçük niş) her iki tarafında, geometrik şeritlerden oluşan bezemeler yer almaktadır. Bu bezemelerde mangan moru ve kobalt mavisi (lacivert) çini mozaikler kullanılmıştır. Söz konusu şeritler; üçgen, eşkenar dörtgen ve altı kollu yıldız gibi geometrik motifler oluşturmaktadır. Şeritler arasında kalan boşluklar ise firuze (turkuaz) renkli çini mozaik parçalarla farklı geometrik formlara dönüştürülmüştür. Nişte kullanılan bu bezemeler, mihrabın köşeliklerinde yer alan bezemelerle büyük benzerlik göstermektedir (Görsel 27).

Görsel 28. Mısri Camii mihrap ikinci nişin sol ve sağ tarafındaki bezemeler (Yazar arşivi, 2023)

Mısri Camii mihrabının ikinci nişinin sol ve sağ tarafında, kavsara çini mozaik desenlerinin altında yer alan bezemeler mevcuttur. Bunlar; ince, uzun çini mozaik parçalardan oluşturulmuş klasik Selçuklu geometrik

geçme desenleridir. İki bezeme büyük oranda benzerlik gösterse de aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Çini mozaiklerin montajı dikkatle incelendiğinde, desenlerden birinin ters yönde yerleştirildiği fark edilmektedir; bu durum, kompozisyon içerisine yerleştirilen üçgen formundaki mangan moru parçaların diziliminden anlaşılmaktadır. Her iki bezemede de şerit formu çini mozaiklerde kobalt mavisi (lacivert) ve mangan moru parçalar kullanılmıştır. Ara boşluklarda ise firuze (turkuaz) renkli sırlı çini mozaikler tercih edilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, her iki tarafta da yoğun sır çatlakları ve yüzeyden kopan parça kayıpları mevcuttur. Sol taraftaki bezemelerde, sağ taraftakilere oranla daha fazla deformasyon ve yüzey kaybı gözlemlenmiştir (Görsel 28)

4.7. Sütunçe Çini Mozaik Bezemeler

Mihrap hücre, köşelerine turkuaz renkli çini sütun başlıkları ile bağlanmıştır. Silindirik gövdeli sütunların uzunluğu ise 84 cm'dir.

Görsel 29. Afyon Mısri cami mihrap sütunçe bezemeleri (Yazar arşivi, 2023)

Sütunçe bezemelerinde firuze (turkuaz) ve mangan moru çini mozaik parçalar kullanılmıştır. Bu parçalar; dikdörtgen ve kare formlarında kesilerek kompozisyona dâhil edilmiştir. Firuze renkli parçalar 2,5x5 cm ve 2,5x7,5 cm ölçülerindeyken; mangan moru çini mozaik parçalar 2,5x7,5 cm ve 2,5x2,5 cm ebatlarındadır. Çini mozaik birimler, birer sıra aralıklarla aşağıya doğru zikzak (atlamalı) biçimde kaydırılarak yerleştirilmiştir. Mevcut durumda çini parçalarda kısmi kayıplar, sır atmaları ve yüzeyden düşen küçük parçalar olduğu tespit edilmiştir (Görsel 29).

Sonuç ve Değerlendirme

Afyon Mısri Camii, Afyonkarahisar ilinde yer alan sayılı çinili eserlerden biridir. Cami geneli incelendiğinde, çini bezemelerin yalnızca mihrapta olduğu tespit edilmiştir. Süsleme programı bakımından cami içerisinde kalem işi uygulamalarına da yer verilmiştir. Mihrapta, Anadolu Selçuklu dönemi eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkan “çini mozaik” tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu teknik, mihrabın tamamında uygulanmıştır.

Caminin içindeki mihrabın yapıya sonradan yerleştirildiği ve 1863 yılında geçirdiği onarım sırasında eklendiği belirtilmektedir. Mihrabın

tarihlendirilmesi hususunda; Yetkin (1986) ve Öney'in (1976) aktardığı üzere (Şanlı, 2015: 69), mihrabın ilk yapıldığı yer olan Kale Mescidi'nin inşa tarihini temel almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Nitekim mihraptaki çinilerin, Selçuklu dönemine ait "*Afyon Kale Mescidi'nden*" getirildiği vurgulanmaktadır (Tulay, 2017: 17). Kaynaklardan edinilen bu bilgiler ve yerinde yapılan tespitler doğrultusunda; çini mozaik mihrabın caminin orijinal bir parçası olmadığı, başka bir yapıdan nakledildiği kanısına varılmıştır. Bu durumun en somut kanıtı, mihrap alınlığında yer alan Kufi yazının kesilmiş (yarım kalmış) olmasıdır.

Cami mihrabında yer alan çini mozaikler geometrik bezemeler halinde üç bordürde değişik ölçülerde kullanılmıştır. Hâkim renk turkuaz (firuze) ve mangan morudur. İncelenen kaynaklarda bazılarında patlıcan moru kullanıldığı ifade edilirken bazı kaynaklarda bu rengin mangan moru olduğu yazmaktadır. Bu iki oksit rengi birbirine oldukça yakındır. Bu yüzden bu rengin tespiti ancak alınan bir numunenin incelenip, belirli deneyler (kesit analizi, Elementel Analiz gibi) yapılarak nihai sonuca varılabilir.

Çini mozaik mihrabın bazı bölümlerinde; mihrabın ana renkleri olan turkuaz (firuze) ve mangan moru haricinde, aslına uygun olmayan bir mavi tonu mevcuttur. Bu rengin, daha önceki bir müdahaleden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Mihrap genelindeki çini mozaiklerde parça kayıpları, sır çatlakları ve renk solmaları saptanmıştır. Ayrıca derz dolgularında boşluklar ve özgül yüzeyden taşan parçalar gözlemlenmiştir.

Afyon Mısri Camii'nde yapılan incelemelerde; mihrabın alt kısmında, özellikle ikinci nişte, yoğun nem sebebiyle çini mozaik parçalarında atmalar görülmüştür. Bu nemin artması durumunda mihrap çinilerinin yüzeyden kopma ihtimali oldukça yüksek olduğundan, acilen mihrabın su ile temasının kesilmesi gerekmektedir.

Mihrabın genelinde dış etkenlerden kaynaklanan kirlenmeler mevcuttur; bu nedenle mihrap yüzeyinin tamamında mekanik temizleme işlemi gerçekleştirilmelidir. Ayrıca, Afyon Mısri Camii'ndeki çini mozaik mihrabın korunması ve mevcut durumun kontrol altında tutulması amacıyla, Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından belirli aralıklarla hasar tespit raporları hazırlanmalı ve mihrabın genel değerlendirmesi düzenli olarak yapılmalıdır. Genel bir inceleme neticesinde, mihrabın büyük bir kısmının günümüzde orijinalliğini koruduğu tespit edilmiştir

Yapılan bu araştırma sonucunda; Afyon Mısri Camii mihrabının, 15. yüzyıl çini mozaik mihrapları arasında teknik ve estetik özellikleri bakımından günümüze ulaşmış ender eserlerden biri olduğu tespit edilmiştir. Mısri Camii'nin koruma ve bakımlarının belirli aralıklarla yapılması, ayrıca eserin güvenliği için kamera sistemleri gibi koruyucu önlemlerin alınması, bu tarihî mirasın sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Ak, S. B. (2019). *Anadolu Selçuklu dönemi çini mihraplarında Kûfî yazı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Arık, M. O. (2007). Anadolu toplum hayatında çini. *Anadolu devri Türk Çini ve Seramik Sanatı*, (ed.: G. Öney - Z. Çobanlı), 29-69, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ayduslu, N. (2012). *Anadolu Selçuklu mimarisinde çini mozaik*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bakırer, Ö. (2000). *On üç ve on dördüncü yüzyıllarda Anadolu mihrapları*. 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çok, B. (2018'a). Anadolu Selçuklu dönemi (1071-1308) çinili mihraplarda alınlık tezyinatı. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences Research (JOSHAS)*, 5(27), 2694-2702.
- Çok, B. (2018b). *Anadolu Selçuklu dönemi çinili mihraplarda tezyinat*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Erzincan, T. (2005). Mihrap. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, 31-35, Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Eker, S. (2010). *Çini tasarımı*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kağnıcı, N. (2020). Konya Alâeddin Camii mihrap yüzeyindeki Selçuklu sülüsü yazıların hat sanatı açısından değerlendirilmesi. *Konya Sanat Dergisi*, 3, 79-94).
- Kaya, B. (2022). *Kayseri Gülük (Külük) Camii mihrap çinilerinin konservasyon projesi ve uygulamaları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.
- Kuban, D. (2004). *Çağlar boyunca Türkiye sanatının anahatları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öney, G. (1976). *Türk çini sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu mimari süslemesi ve el sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özkeçeçi, İ.- Özkeçeçi, Ş. B. (2007). *Türk sanatında tezhip*. İstanbul: Seçil Ofset.
- Özönder, H. (2003). *Ansiklopedik hat ve tezhip sanatları deyimleri, terimleri sözlüğü*. Konya: Seba Ofset Matbaacılık.
- Şanlı, S. (2015). *Anadolu Selçuklu dönemi çini mihrapları ve seramik yüzeylere yorumlanması*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tulay, A. S. (2017). *Afyonkarahisar kültür sözlüğü*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.
- Uysal, A. O. (1993). *Afyon'da üç eser: Mısri Cami, Şeyh Şehabeddin (Hicret) Camii, Yoncaaltı Camii*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. (1983). *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler*. C. 2, 2. Baskı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Extended Summary

The tile mosaic technique, one of the most characteristic decorative methods of the Anatolian Seljuk architectural tradition, stands out particularly for enabling complex and narrow spaces, such as mihrabs, to be clad with aesthetic integrity. Following their settlement in Anatolia, the Turks extensively utilized the art of tile making in their religious and secular architectural structures. The foundations of tile usage in the Islamic world were established through the pioneering architectural activities of Turkic states such as the Uyghurs, Karakhanids, Ghaznavids, and Great Seljuk Empire, reaching its most comprehensive phase in the 13th century through Anatolian Seljuk art. This study focuses on the Afyon Misri Mosque, which holds critical importance as one of the rare tile-decorated structures in the province of Afyonkarahisar and carries the Anatolian Seljuk decorative tradition into the 15th century with its unique "double-niched" design among tile mosaic mihrabs. The primary objective of this research is to examine the tile mosaic mihrab of the Misri Mosque in situ, document its current condition through photographs and measured technical drawings, contribute its design elements, composition, color, technique, and motif analyses to academic literature, and record the structure against potential degradation and material loss to ensure its preservation for future generations.

While the term "kâşi" was historically used for architectural wall tiles, the term "çini" is preferred in contemporary scientific publications. In Anatolian Seljuk religious architecture, structures such as the Siirt Grand Mosque, the portal of the Divriği Grand Mosque, the Tomb of Kilij Arslan II in Konya, the Sivas İzzettin Keykavus Hospital, the Konya Sâhib Ata Mosque, the Kayseri Gülük Mosque, the Harput Arap Şah Masjid, and the Ankara Arslanhane Mosque contain rich examples of tile and tile mosaic art. Studies in the literature reveal that although the mosque was built in 1478, the tile mosaic mihrab was not an original component; rather, it was housed in the Afyon Castle Masjid until the 17th century and transferred here during the restoration of 1863. The mihrab was executed in the plain (sade/yalın) tile mosaic technique.

This study adopts a qualitative research methodology. Within the field research, the mihrab of the Afyon Misri Mosque was examined in situ, documented via high-resolution photography, and subjected to detailed visual and geometric analyses through measured surveys and pattern drawings. The tile mosaic decorations were systematically evaluated regarding color, material, compositional organization, typology, conservation status, and past restoration interventions.

Examinations revealed that the 355x275 cm mihrab is framed by three borders of varying widths. The primary palette consists of turquoise, manganese purple, and occasionally cobalt blue. The concave first border features a geometric network of six-pointed stars formed by manganese purple bands, while the second and third borders incorporate turquoise bands with manganese purple secondary elements. The pediment contains a 188x80 cm floriated Kufic inscription reading "Bismillâhirrahmânirrahîm - el-Mülkü Lillâh". Incomplete helical rumi motifs at the margins serve as concrete evidence of the mihrab's relocation from the Castle Masjid. The spandrels consist of hexagonal and pentagonal interlaces, while the most distinctive feature is its dual-nested niche design with muqarnas vaults (five rows in the outer niche, three in the inner niche). The niche chamber is supported by 84 cm tile mosaic colonnettes featuring a zigzag layout.

Material loss, glaze crazing, flaking, and mortar residues were observed throughout the mihrab, with moisture-induced detachment and inappropriate green paint interventions in the lower niche. It is essential to isolate the structure from moisture, perform mechanical cleaning, and place the mihrab under protection through regular assessment reports by the Regional Directorate of Foundations.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Finansman/Funding: Bu makale için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır. / No support was received from any institution or organization for this article.

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of GenAI: Yapay zekâ araçlarından Gemini yalnızca metni dil bilgisi ve imla kontrollerini gerçekleştirmek amacıyla kullanılmıştır. / GenAI tool Gemini was utilized solely for grammar, spelling, and proofreading purposes, and was not used for content generation or data analysis. "was not used in this article.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır. / There is no statement of support or gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu/Author's Note: Araştırmada kullanılan çizimler ve bazı teknik veriler, Afyon Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden (2019) temin edilmiştir. / The drawings and certain technical data used in the study were obtained from the Archive of the Afyon Regional Directorate of Foundations (2019).

Katkı Oranı Beyanı/Author Contributions: Makale tek yazarlıdır. / The article has a single author.